

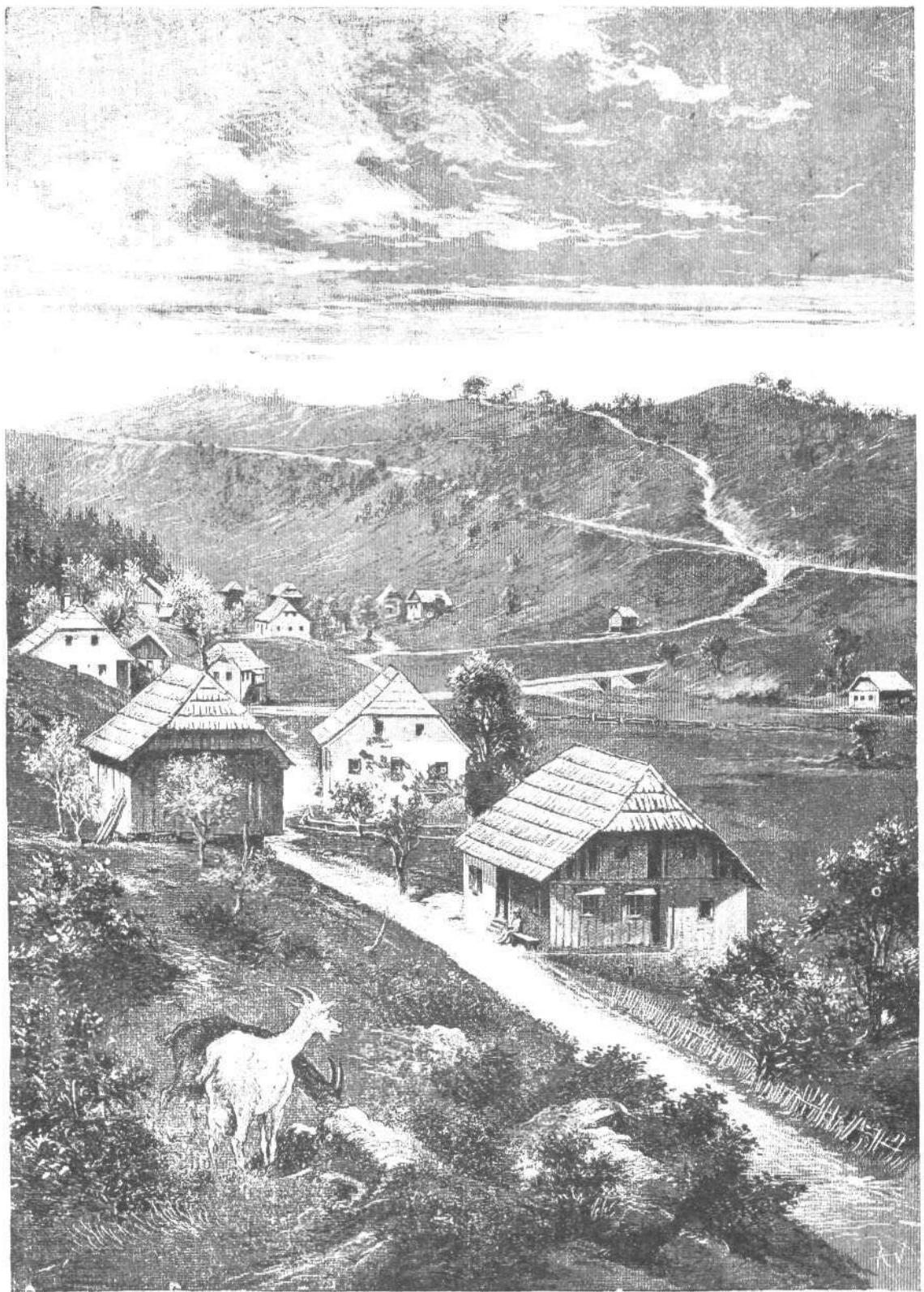
GROBNICA PLEMIĆKE OBITELJI GHYCZY
u ČABRU.

Č A B A R I P R E Z I D .

Preko hladovite šume, a udobnom cestom, krećeš iz Plešaca u Čabar (258 m), što leži u dubokoj ponikvi, koju sa sviju strana zatvara tvrda gora. Ta ponikva ili uvala nalikuje ogromnu čabru, pa je sigurno odtuda i mjestu ime.

Briegovi oko Čabra zarasli su bukovom šumom, a u većim visinama smrekom i jelom, a naročito se iztiče jelvik prama Vrhovcima, kuda vodi put u susjedno Tršće. Obronci su briegova obradjeni, tu su polja, tu livade, a mjesto protiče s jedne strane

PUT NA KOZJI VRH.

Čabranka, dočim s druge lazi Paklenski jarak. Oni, koji ne poznaju ni Čabra, ni kotara Čabarskoga, prozvaše taj kraj »hrvatskom Sibirijom«, akoprem je tu podneblje blaže, nego li po mnogim drugim mjestima Gorskoga kotara. Oko Čabra se sije kukuruz, pšenica, žito ili proj, zob, ječam, sadi grah, krumpir i zelje. Podneblje je tako blago, da vinova loza cvate i dozrieva, akoprem ju samo pred kućama goje, dapače smokva sa lovorikom prezimuje. Voće uspieva izvrstno, a rodi tako, da ga nose u Cirknicu i Ložki potok i tu za žito zamjenjuju. Od krušaka ima ponajviše tepaka; trešnje cvatu u travnju, a dozrievaju u lipnju.

Opis staroga Čabra sačuvao nam je Hacquet u prvoj knjizi svoga djela: »Oryctographia Carniolica«, koju posveti g. 1778 kraljici i carici Mariji Tereziji. U ono doba obstojahu ondje rudokopi; u Čabru našao je Hacquet kuću upravitelja i nekoliko kuća u kojima stanovahu kovači. K ovom rudokopiju spadahu i nekoja sela, koja pripadoše poslije smrti Petra Zrinjskoga kr. komori. Radilo se na račun dvora, a rudokopi nosile su na godinu 1400 for. dohodka.

Rudokopi spadahu pod rudarski ured u Idriji a upravitelj, koji bijaše u Čabru, imao je 400 tor. plaće, bezplatan stan i drva. Osim toga bio je ovdje takozvani »Gegenhändler« sa 200 for. plaće i »Kohlenmesser« sa 150 for. plaće i tri lugara po 30 for. Kovača bijaše 26 uz nadnicu, a svaki je imao po 4 pomoćnika i 18—20 kalfa (Nagelschmiede). Ovi ljudi stanovahu u vlastitim kolibama, a željezo se topilo u dvim grnilima. Vadili su ga iz hämatita; jedan cent rudače dao je po 30 funti željeza, a u jedan su mah mogli raztopiti 6—7 centi. Kovali su 4 vrsti čavala, koji su rabili kod brodogradnje u nas i u Napulju. Prodavali su ih u bačvama od 100 funti po 13 for. $13\frac{1}{4}$ novč. Prije bijaše skladište u Bakru i tu od kr. komore plaćen skladištar, nu za Hacquetovih vremena bilo je ono na Rieci.

Ugljevlje bijaše oko Čabra jeftino, jednobreme prodavali su po 12 kr., a vriedilo je 4 bečka vagana. Rude su kopali kod Tršća i Crnoga laza, gdje su radila 24 rudara,

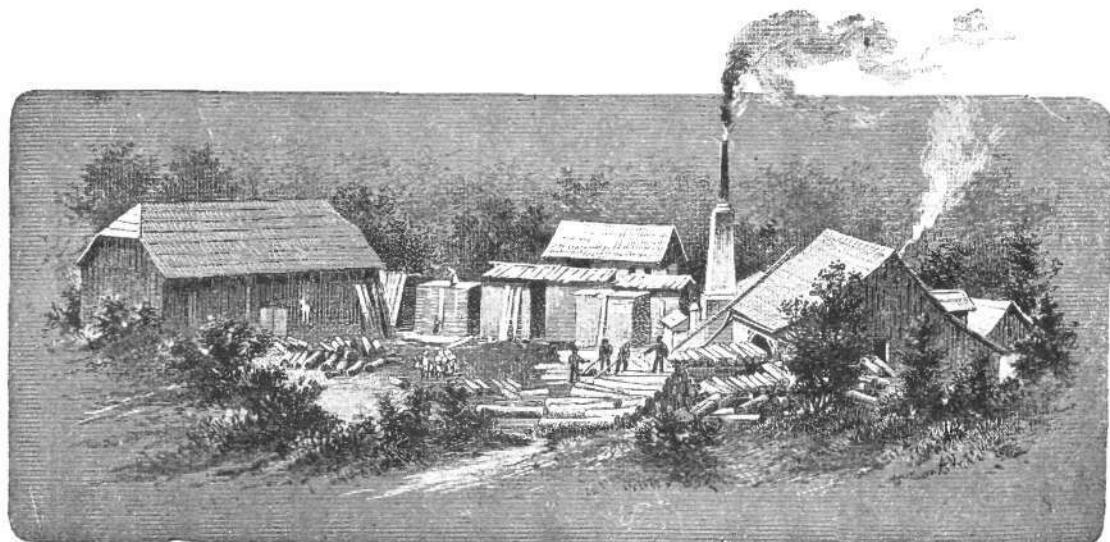
IZVOR ČABRANKE.

koji su imali vlastite konje i na njima nosili rudu u Čabar, dobivajući za dopremu od cente po 20 novčića. Prije su rudu dovažali i iz Kočevja, pa i iz daleke Klane, u Istriji, nu poslie su taj dovoz radi daljine napustili.

Hacquet nam priopovjeda, da je jedne godine medju rudarima zavladao glad, da su mljeli koru i ovu sa posijama i brašnom miešali. U 14 mjeseci dovezoše u Čabar 2924 centi rudače i 2965 tovara ugljevlja, a ciena bijaše centi 8—13 forinta.

Staroga je Čabra danas nestalo, mjesto rudarskih koliba, vidimo tu liepe zidanice, gledamo i veliki grad plemića Ghyczya, sastojeći od nekoliko jedno- i dvospratnih kuća sa perivojem i umjetnim gojilištem pastrva. U desnom prikrajku grada uzdiže se starodavna kula, vele, da je ostanak lovačkoga dvorca, što ga ovdje imao ban Petar Zrinjski. Usred trga uzdiže se ogromna lipa, koja je mjerila g. 1882. u objamu 4 metra i 25 centimetara i najomašnija je u Gorskem kotaru.

Župa čabarska utemeljena g. 1663. broji danas preko 1000 žitelja. sa Goracima, Gornjim Žagarama, Pargom i Trepetima, od kojih u samom Čabru žive do 400 duša.

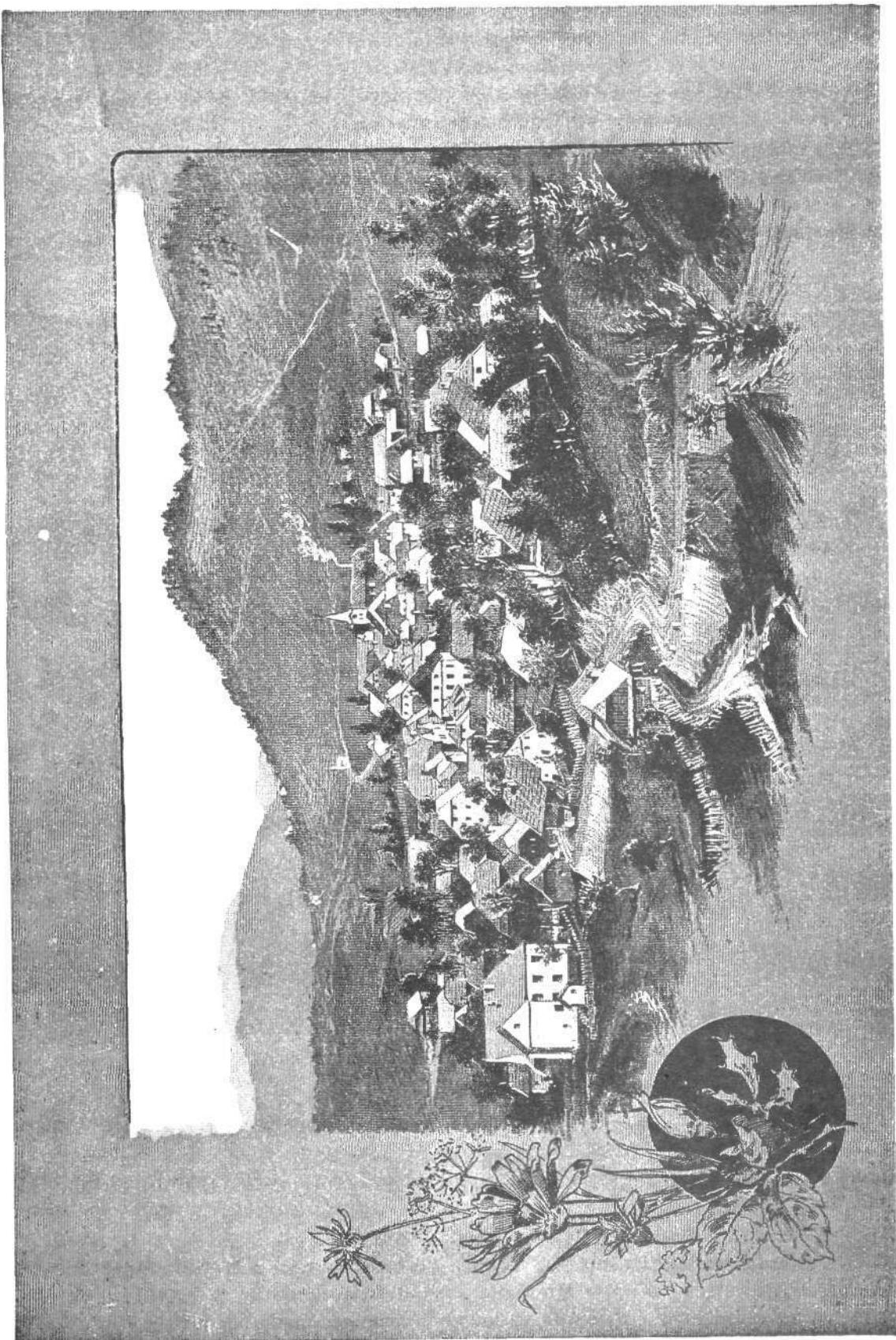

VILHAROVA PILA U PREZIDU.

Svakoga stranca upozoruju Čabranci na izvor Čabranke iza grada Čabarskoga. Pod kamenim i razrđanim Obrhom, gdje se koće ogromne stiene, duboka je jaruga puna divlje romantike zarasla sitnogoricom. Tu rastu smreke, javorovi, orehovci, onizke vrbe (*Salix grandifolia*); tu je stiene žutim grozdovima nakitio negnilj (*Cytisus alpinus*) i hudikovina (*Viburnum Lantana*), puna crvena ploda. Tu se podsmješkuju po pećinama tamno-modre zvončike, krasuljci, liepe runjike, crvene zečine, povisoke trave, dočim je po kamenju i koritu potoka porasla debela mahovina.

Pod Obrhom probija Čabranka na dva izvora ili bolje na dva odtoka: s naše strane izpod dovaljena kamenja, kojim se težko probija i manjini slapovima ruši, sljevajući se u zajedničko korito. Nu ta je voda tako jaka, da kreće mlinška kolesa i da u susjednoj kovačnici diže težak bat.

Glavni odtok ima Čabranka u Zelenoj konti, 6 metara dubokoj kotlini tamno-zelenom vodom iz koje stienama stisnuta, hrli nizbrdice. Iza Zelene konte uzdigla se vapnena stena, gdje je medju pećinama daleki tiesnac, kojim iz Kranjske dolazi potok Sušica, rušeći se jakim slapom u kotlinu iz koje izlazi tada kao Čabranka.

P R E Z I D.

Nedaleko pomenutoga slapa ima rupa, kroz koju struji leden zrak, kojemu sam izmjerio temperaturu 13. kolovoza 1885. god. u 10 sati prije podne. Tri metra od ždriela bi jaše zrak topao 24° C, a pred ždrielom samo 8° C., upravo toliko, kolika je temperatura u obim vrelima. Ovo svjedoči, da Čabranki nije pravi izvor ovdje, već da je ona odtok vode, koja se u nepoznatim nam visinama kranjske visočine sabire, raznim podzemnim Putevima prolazi i tu si kod Čabra daje oduška.

Kod Čabra prima Čabranka ponornicu Tršćanku -- Paklenski jarak, a kod Plesača potok Mandli. Čabraci priповедaju, da je Paklenski jarak prije bio mnogo jači i godine 1852. provalio tolikom silom, da je voda u Čabru nekoje kuće porušila bila.

RIBNJAK VLASTELINSTVA ČABARSKOGA.

Iz Čabra vodi cesta u Prezid, svijajući se dugim zavojima, sieče mnogu pećinu i prolazi ugodnom šumom. Iznad Čabra uzdiže se na Tro pete, gdje je Tropetarska stiena sa malom spiljom. Biele dolomite pod kojima struže cesta, krasi razno bilje i grmlje, nu putniku pada naročito u oči ruj (*Rhus Cotinus*), koji je tu porasao kao visoko stabalce, dočim je kod Čabra i u primorju onizak busić.

Zahvativ najvišu tačku ceste, zagledaš pred sobom duboku zelenu kotlinu, u koju se spuštaš lagano, da se uzdigneš strminom, koju je pravo nazvalo Kozjim vrhom. Lagano se uzpinjahu konji i dva puta su morali počinuti, pa akoprem je tako. to ovim strmim putem ipak voze drva i lies iz prezidanskih šuma ili sa piljenica.

Kad si se mučno i težko uzpeo, odšteti te priroda dalekim i veoma raznoličnim vidikom na alpinske krajeve, a kad si prošao seoce Kozji vrh (928 m), zagledaš pod sobom opet ogromnu kotlinu ili poniku u kojoj se nasadio Prezid, uzdignuv se 764 m nad površinu morsku.

I oko Prezida cio je vienac visokih briegova i vrhova od kojih su sjeverni posve pusti, jer se tu sve više širi ona rak-rana, koju zovemo krasom. Šume su ovdje privedjene ili izsjećene i šuma, koja je još prije nekoliko godina sezala do Prezida, sada je već daleko odmakla.

Tlo je oko mjesta slabo rodno, po kojem krumpir i zob više kržljave, nego li uspievaju, barem mi je to odala njihova vanjština.

T R A V N I K K O D Č A B R A .

Prirodnih znamenitostih ima kod Prezida malo. Belinček je bezdan u koji da kamen 10 časaka pada i prije se kiše iz njega diže velika magla. U Crnoj gori ima spilja sa osovnim ulazom, a na dnu vode, a struji iz nje tako leden zrak, da čovjek pred njome prozebe. Spomena je vriedna spilja Trbušovica iz koje provaljuje istoimeni potok, te uvire blizu Babina polja, u Kranjskoj. Onda je sušica Mlaka, koja kadkad zaplavljuje naokolični kraj i na tri ždrielca uvire. Inače snabdijena Mlaka ljude pitkom vodom i jedino je jače vrelo kod Prezida. Oko obzidana vrela poredaju se žene kablima, lodricama i kola sa bačvama, kako to rade i u primorju, naročito u Bakru, kad po selima voda u lokvama presuši.

Narod se i ovdje bavi drvarijom, dovažajući lies u Prezid, gdje su parne pile, a osim toga izradjuje velike i male zdjele, pladnje i škatulje razne veličine, koje se osobito izvažaju u Italiju. Od voćaka ima oko Prezida najviše tepaka, cibora i crvenih šljivuna.

I Prezid je Hacquet posjetio, došavši ovamo preko Snježnika, gdje je u šumi našao stražarnicu (Blockhaus) sa vojničkom posadom, jer suse tu ročili razbojnici, a pogibeljan bijaše osobito harambaša Radovan Pulić. Tako bijaše prije sto i više godina, nu danas možeš ovuda putovati u svako doba dana i noći, pa ti ni vlas neće s glave pasti. Došav Hacquet u Prezid, zanimalo ga znati odkuda mjestu ime i tako razpietući kraj, našao je još ostanke debela zida, koji je nekoć u gori zatvarao klance. To su ostanci onoga zida, što se od Rieke vukao uzduž Rječine na Jelenje, protežući se prema Klani (u Istriji), odkuda je išao na Prezid, a odavle u Kranjsku do Nanosa.* Pada naročito u oči u klancima, gudurama i ponikvama, a možda je tu i tamo imao i vrata, jer ima poviše Grobničkoga polja u planini jedno mjesto, koje i danas narod zove: »Željezna vrata«.

Jedni misle, da je ovaj ogromni zid branio Liburne od ratobornih Japoda, drugi hoće, da je dielio iztočno rimske carstvo od zapadnoga, dočim Hacquet tvrdi, da su ga Rimljani podigli proti Ilirima. Bilo kako mu drago, mjesto Prezid dobilo je ime od njega i tu mu se sigurno zameo svaki trag, kao što će ga naskoro ne stati i u primorju.

*) D. Hirc: »Hrvatsko Primorje.« Str. 34

